

VZTAH OCHRANY PRÁV DUŠEVNÍHO VLASTNICTVÍ A KONKURENCESCHOPNOSTI EKONOMIKY

Milan Kaštan¹, Christiana Kliková²

¹ Vysoká škola báňská-Technická univerzita Ostrava, Ekonomická fakulta, Sokolská třída 33, 701 21 Ostrava
Email: milan.kastan@vsb.cz

² Vysoká škola báňská-Technická univerzita Ostrava, Ekonomická fakulta, Sokolská třída 33, 701 21 Ostrava
Email: christiana.klikova@vsb.cz

Abstract: Presented paper is focused on the relationship of intellectual property rights and competitiveness of countries. First part describes various approaches to the country competitiveness definition and deals with its relation to economic growth. Productivity, as one of main factors of economic growth and competitiveness, is fairly determined by technological level in particular economy. Technological innovations then influence competitiveness. Nowadays economic policymakers try to support innovations through various instruments. Main aim of these instruments is to create innovation-friendly environment. Integral part of this environment is a consistent definition of intellectual property rights. Industrial property rights are an integral part of the protection of intellectual property rights. The second part of this paper introduces the most frequent types of industrial property rights and point out its pros and cons. It also points out the specific features of intangibles and their relation to technological level. Generally can be industrial property rights considered as a barrier that restricts the process of diffusion of innovation. Adjustment of industrial property rights determines the effectiveness of those barriers. The effect of this barrier is ambivalent. Existence of barrier may motivate individuals to introduce new innovations on the one hand, but it can also negatively influence consumer surplus on the other hand. The third part of this paper clarifies above mentioned and others effects of barriers to individual and social benefits in partial equilibrium model in perfect competition and imperfect competition market structures. Effects of industrial property rights are different in different market structures. Further research may be directed to empirical evidence of industrial property rights.

Keywords: competitiveness, innovation, intangible assets, intellectual property rights.

JEL classification: O10, O33, O34

Doručeno redakci: 19.11.2012; Recenzováno: 6.12.2012; 3.1.2013; Schváleno k publikování: 13.3.2013

Úvod

Cílem příspěvku je ozřejmit možný vztah mezi ochranou práv duševního vlastnictví a konkurenceschopností země. Věnuje se pojmu konkurenceschopnost ekonomiky a úloze inovací při jejím stanovení; další část popisuje problematiku nehmotných statků, zabývá se jejich klasifikací, specifiky a systémem jejich právní ochrany. Dále je diskutován vliv existence systému ochrany průmyslového vlastnictví na inovační aktivitu ekonomických subjektů z pohledu dílčí rovnováhy v dokonale konkurenčním a monopolním prostředí, včetně intenzity ekonomických motivů v těchto odlišných tržních strukturách.

1 Konkurenceschopnost ekonomiky, její vztah k ekonomickému růstu a blahobytu

Pojetí konkurenceschopnosti ekonomiky jsou rozličná. Bouřlivou debatu o konceptu konkurenceschopnosti a jeho relevanci při tvorbě hospodářské politiky rozpoutal v první polovině devadesátých let dvacátého století Paul Krugman (1994a) svým kritickým článkem *Konkurenceschopnost: Nebezpečná posedlost*, ve kterém kritizuje čelní představitele Evropy a USA za umělé vytváření představy, že národy (v ekonomickém slova smyslu) musí mezi sebou soupeřit na světových trzích, aby získaly bohatství na úkor ostatních zemí. V nejlepším smyslu je podle něj možné vnímat konkurenceschopnost jako „...legrační způsob, jak říct produktivita...“ (Krugman 1994a, str. 32), domnívá se však, „...že mnohem nebezpečnější je

vyústění této „posedlosti“ do špatných hospodářsko-politických opatření...“ (Krugman 1994a, str. 41).

Reakce na tento článek na sebe nenechaly dlouho čekat Cohen (1994), Prestowitz (1994), Scharping (1994), Steil (1994), Thurow (1994). I když některé z nich uznaly, že: „...mnoho lidí pojem konkurenceschopnost nadužívá (vulgarize), ale toto se v ekonomii děje i s každým dalším nápadem...“ (Cohen 1994, str. 195), přesto vesměs odmítly způsob, kterým na tento fenomén bylo upozorněno. Průběh této debaty lze dále sledovat prostřednictvím článků *Proving My Point* (Krugman 1994a), *Think Again Professor Krugman: Competitiveness Does Matter* (Dunning 1995), *Making Sense of the Competitiveness Debate* (Krugman 1996a), *A Country Is Not Company* (Krugman 1996b), atp. K pochopení problematiky odlišného pojetí pojmu konkurenceschopnost zemí může přispět také monotematické číslo periodika *Oxford Review of Economic Policy* (1996), které je na tuto problematiku zaměřeno.

Koncept konkurenceschopnosti ekonomiky byl kritizován především kvůli subvencování určitých průmyslových odvětví a realizaci dalších hospodářsko-politických opatření, která byla za účelem zvyšování konkurenceschopnosti země prováděna. Centrem kritiky však nebyla pouze podpora samotná, ale také způsob, kterým se o podpoře rozhodovalo. Krugman (1994a i 1994b) upozorňuje, že ve studiích ekonomických poradců se často objevují chyby, a že je nápadné, že jsou vždy vychýlené ve prospěch daného opatření. Díky tomu jsou jeho přínosy nadhodnocovány a negativa snižována.

V pozdějších fázích debaty důraz na tvrzení, že konkurenceschopnosti lze dosahovat pouze na úkor ostatních, oslabil, a konkurenceschopnost začala být v odborných kruzích vnímána jako schopnost země stabilně generovat blahobyt. Svůj podíl na tom má zajisté i příspěvek Karla Aigingera z Rakouského institutu ekonomických studií (WIFO) s názvem *Competitiveness: From a Dangerous Obsession to a Welfare Creating Ability with Positive Externalities*. Na stranách 166 a 167 jsou uvedeny různé definice pojmu konkurenceschopnost, které se autor článku snaží sjednotit; kromě toho rozlišuje výstupní konkurenceschopnost (outcome competitiveness) a procesní konkurenceschopnost (process competitiveness). Výstupní konkurenceschopnost spojuje s pojmem blahobyt, zatímco „...procesní konkurenceschopnost je vázána především k produkční funkci, přičemž je kladen důraz na kvalitativní okolnosti, instituce, dynamiku, produkci a difusi inovací, a na měkké faktory...“ (Aiginger 2006, str. 163). Celková konkurenceschopnost ekonomiky je podle něj souhrnem kvantitativních i kvalitativních ukazatelů.

Světové ekonomické fórum, které se měřením konkurenceschopnosti zemí dlouhodobě zabývá, definuje konkurenceschopnost jako: „...množinu institucí, politik a faktorů, které určují úroveň produktivity země...“ (Schwab 2010, str. 4). Další světově uznávanou institucí, která se taktéž problematice konkurenceschopnosti věnuje, je IMD¹. Její pojetí konkurenceschopnosti hodnotí skutečnost „...jak národní prostředí (nation's environment) vytváří a udržuje konkurenceschopnost podniků...“ (WCC 2011, str. 2).

Z českých definic konkurenceschopnosti uveďme například tvrzení, že: „... (konkurenceschopnost je) pojata jako schopnost ekonomiky dosahovat dlouhodobého hospodářského růstu...“ (Slaný 2008, str. 11). Na problém konkurence při poskytování příznivého podnikatelského prostředí upozorňuje Klvačová: „...Optikou posílení národní konkurenceschopnosti se jeví jakákoli sociální síť jako předimenzovaná, jakékoli zdanění

¹ World Competitiveness Center (WCC) v Lausanne

podnikové sféry jako příliš vysoké, jakákoli péče národního státu o dopravní strukturu potřebnou pro podnikání jako příliš malá, jakákoli regulace podnikové sféry jako příliš velká, jakákoli minimální mzda jako nedostatečně minimální, jakékoli investiční pobídky jako nedostatečně stimulativní....“ (Klvačová 2007, str. 15).

Vnímáme-li pojem konkurenceschopnosti ekonomik jako jejich schopnost generovat dlouhodobě udržitelný blahobyt svých občanů, a podaří-li se nám oprostit od nebezpečí úzkého pojetí konkurenční výhody – a to ať v podobě levné pracovní síly, uměle vyvolaného nízkého směnného kurzu, extrémních pobídek pro přilákání zahraničního kapitálu, nepřiměřených tlaků na dosahování přebytkové obchodní bilance, či jiných domnělých a krátkodobých konkurenčních výhod – zbývá nám analýza faktorů ovlivňujících blahobyt. Je tedy nutné používat pojem konkurenceschopnost? Není vhodnější upustit od této představy, která může a je (jak lze doložit výše uvedenými citáty) zneužívána pro populistické prosazování hospodářsko-politických opatření, a používat raději pojem blahobyt? Domníváme se, že ne, protože i pojmy jako ekonomický blahobyt mohou být zneužity ve stejném smyslu. Někteří autoři (např. Aiginger 2006, str. 171) vysvětlují, že rozlišení mezi oblastmi zkoumání konkurenceschopnosti a blahobytu (nebo také životní úrovně) spočívají ve skutečnosti, že konkurenceschopnost klade důraz na ekonomické aspekty blahobytu. Analogie vztahu konkurenceschopnosti a blahobytu může být nalezena ve vztahu ekonomického růstu a blahobytu. Proto se většina soudobých teorií ekonomického růstu shoduje, že hlavním faktorem ekonomického růstu je produktivita². Z toho evidentně vyplývá, že faktory konkurenceschopnosti ekonomiky mohou být ztotožněny s faktory dlouhodobého ekonomického růstu. Tato skutečnost implikuje přesvědčení, že konkurenceschopnost ekonomiky vyjadřuje její potenciál dlouhodobě generovat stabilní a vysoká tempa ekonomického růstu. Je-li zmíněno zvyšování konkurenceschopnosti ekonomiky, je tento pojem srovnatelný se zvyšováním růstové výkonnosti ekonomiky. Je-li zmíněn celospolečenský blahobyt v souvislosti s konkurenceschopností, hovoří se o institucionálních a ekonomických faktorech společenského blahobytu, které mohou být ovlivněny tvůrcem hospodářské politiky. Je-li v této práci položena otázka, zda je konkurenceschopnost ovlivňována systémem ochrany duševního vlastnictví, snažíme se zároveň zodpovědět, zda ochrana duševního vlastnictví má vliv na ekonomický růst.

Zdrojem dynamiky ekonomiky (a tedy i ekonomického růstu) jsou inovace; jejich ucelenou klasifikaci představil v první polovině dvacátého století J. A. Schumpeter (1987, str. 197), který pod pojmem inovace chápe zavedení nového výrobku, zavedení nové výrobní metody, objevení nových trhů pro vyráběné výrobky, využití nového zdroje surovin a změnu v organizaci výroby.

Definice a klasifikace pojmu inovace je v literatuře celá řada. Uveďme například: „...*Inovace v nejširším smyslu představují zpravidla pozitivní změnu vývoje různých systémů....*“ (Heřman 2008, str. 14). Drucker (1993, str. 60) je přesvědčen, že inovace jsou „...*organizovanou, systematickou a racionální prací...*“ a Schwab (2010, str. 25) uvádí, že...*inovace jsou chápány jako synonymum pro úspěšný výtvor, přizpůsobení a využití novosti v ekonomické a sociální sféře. Inovace nabízejí nová řešení problémů, a tak umožňují splnit cíle jednotlivce i společnosti....*“

² Exogenní i endogenní růstové modely považují za jeden z hlavních faktorů ekonomického růstu růst produktivity. Na tomto místě je vhodné si znovu připomenout již citovanou myšlenku Paula Krugmana, že konkurenceschopnost je jiný způsob vyjádření pojmu produktivita.

Inovace se stala také centrem zájmu profesora Valenty (1969). I on si byl vědom, že inovace nemusí být pouze absolutní novinka, ale také zavádění již užívaných metod, surovin, či výrobků do nových odvětví nebo podniků. Velký důraz kladl na kategorizaci inovací dle toho, jak zásadní změnu přinášejí; tímto způsobem členil inovace do různých řádů (Valenta 2001, str. 39). Pod inovace zahrnuje také kvantitativní změny a prosté organizační změny. Kromě toho rozlišuje i inovace záporného řádu (degenerace) a inovace nultého řádu (regenerace). Valentovo členění inovací užívají mnozí další autoři, kupř. Švejda (2007), Heřman (2008) nebo Vlček (2008).

Obecně lze tvrdit, že inovace vedou ke změnám ve využití výrobních faktorů. Úspěšné inovace vedou k efektivnějšímu využití výrobních faktorů, zvyšují jejich produktivitu. Zvyšuje-li se efektivita využití výrobních faktorů, dochází k ekonomickému růstu a konkurenceschopnost ekonomiky se zvyšuje.³

Světové ekonomické fórum (WEF) popisuje konkurenceschopnost ekonomik jako multikriteriální hodnotu, která je založena na dvanácti hlavních pilířích. Jeden z těchto pilířů je tvořen technologickými inovacemi. „...Inovace mohou z dlouhodobého hlediska jako jediné zvyšovat životní úroveň (*standards of living*) obyvatelstva...“ (Schwab 2010, str. 8). Podle WEF nevykazuje zavádění nových technologií klesající výnosy. Naopak, čím silnější je proces difuze úspěšné technologie, tím k efektivnějšímu využití výrobních faktorů dochází. Mezi tradiční ukazatele hodnocení inovační výkonnosti patří údaje o výdajích na vědu a výzkum veřejného i soukromého sektoru a počty přihlášených a udělených patentů na daném území. Mezi méně dostupné údaje lze zařadit informace o výzkumných institucích a univerzitách a o spolupráci těchto institucí s průmyslovou sférou; mezi tato data náleží také informace o kvalitě systému ochrany duševního vlastnictví.

Je-li primárním cílem inovační politiky vytvořit a udržet v dané ekonomice příznivé inovační prostředí, může být systém ochrany práv duševního vlastnictví vnímán jako nástroj, sloužící ke kultivaci inovačního prostředí.

2 Práva duševního vlastnictví

Statky (hmotné i nehmotné) mohou být charakterizovány tím, že je o ně usilováno. Jak uvádí Telec (1997, str. 550): „...*Nehmotné statky, stejně jako i jiné statky (dobrá), jsou ve filozofickém pojetí předměty, o něž se usiluje, protože člověku nabízejí nebo přislubují zachování, doplnění a naplnění jeho bytosti...*“. Velká ekonomická encyklopedie definuje statky jako věci, sloužící k uspokojení lidských potřeb, jež mohou vznikat buď výrobou, nebo jako přírodní produkty (Šíbl 2002).

Nehmotné statky jsou nehmotné předměty, které lze do objektivně vnímané reality promítnout prostřednictvím předmětu hmotného (v tomto smyslu je hmotným předmětem myšleno také lidské tělo, jehož pomocí můžeme například vyslovit své myšlenky). Toto zobrazení může být dočasné, nebo trvalé a může mít různou formu. Hraje-li autor svou skladbu na koncertě živě pro své posluchače, jedná se pouze o dočasné zobrazení. Je-li tato skladba však nahrána na datovém nosiči, jedná se o zachycení trvalé, které umožňuje (prostřednictvím přehrávače) opětovné vytváření zvukových vln, jež danou skladbu v objektivně vnímané realitě zobrazují.

Specifičnost nehmotných statků pramení ze skutečnosti, že jejich užíváním nedochází k omezení možného užitku, plynoucího případným dalším uživatelům. Je-li nehmotný statek

³ Vztah mezi inovacemi a konkurenceschopností ekonomiky popisuje i řada českých autorů, např. Hájek, Novák a Hovorková (2011), Skokan (2004).

do objektivně vnímané reality zobrazen prostřednictvím inovace, vedoucí ke zlepšení jeho výrobní technologie, dochází v důsledku toho k efektivnějšímu využití výrobních faktorů. Počet subjektů, které mohou v procesu produkce danou technologii aplikovat, není omezen (protože rozsah užití nehmotného statku není fyzicky omezen). Některé nehmotné statky se ve společnosti postupem času rozšířily natolik, že jsou považovány za veřejné.⁴ Jejich užívání není zpoplatněno, protože je nemožné s jistotou určit jejich autora⁵, či vlastníka práv k těmto statkům (v dnešní společnosti totiž vzniká právo k některým typům nehmotných statků automaticky, není nutná jejich registrace). Také užití volně dostupných nehmotných statků není společností omezeno, a jak z jejich povahy vyplývá, neexistuje ani omezení fyzické (viz výše).

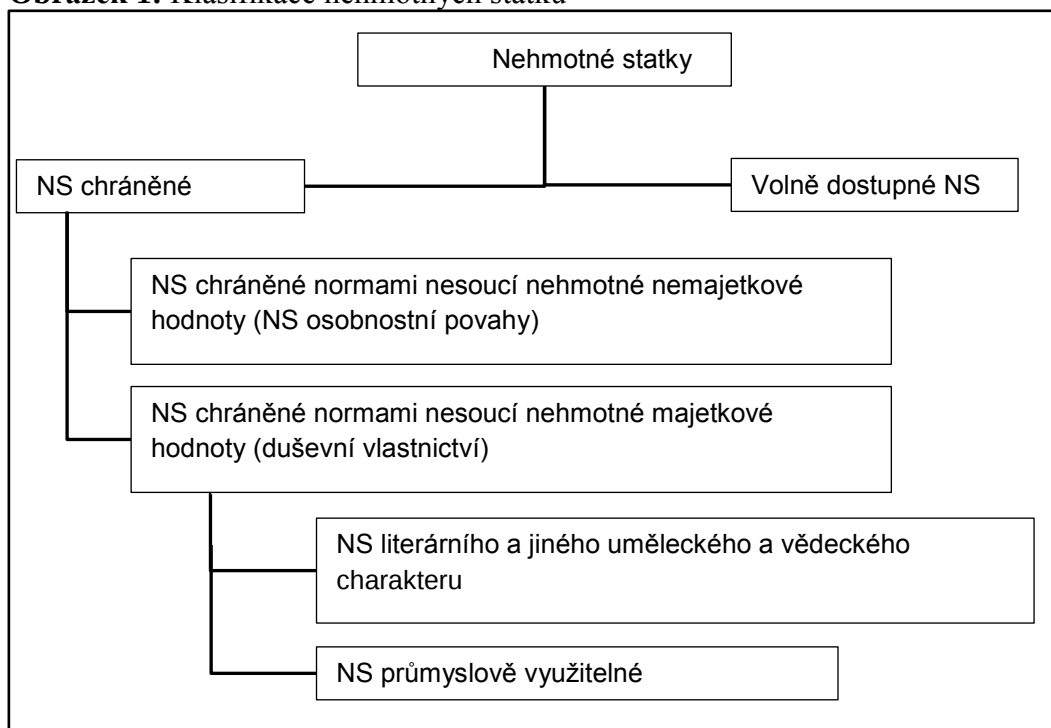
Existuje však celá řada nehmotných statků, jejichž užití společnost záměrně omezuje prostřednictvím norem (institucí). Nehmotné statky chráněné normami můžeme rozdělit na nehmotné statky nesoucí nehmotné *majetkové* hodnoty a na nehmotné statky nesoucí nehmotné *nemajetkové* hodnoty (tyto statky bývají také označovány jako nehmotné statky osobnostní povahy)⁶. Bývá zdůrazňováno, že i nehmotné statky nesoucí nehmotné nemajetkové hodnoty mohou mít určitý majetkový reflex (Telec 1997). Lepší orientaci mezi jednotlivými typy nehmotných statků napomáhá obrázek 1, který představuje klasifikaci nehmotných statků. Tato klasifikace vychází z typu právní ochrany, která je příslušným kategoriím nehmotných statků poskytnuta. Práva k nehmotným statkům osobnostní povahy jsou chráněna širokým spektrem norem, obsažených v různých právních aktech (např. Ústava, Listina základní práv a svobod, atp.). Práva k nehmotným statkům, nesoucím nehmotné majetkové hodnoty, slouží jako bariéra pro neomezené užívání příslušného nehmotného statku. Souhrnně jsou tato práva nazývána jako „Práva na ochranu duševního vlastnictví“ (Intellectual property rights). Literární, umělecká a vědecká díla jsou chráněna především autorským zákonem (copyright). Nehmotné statky mající průmyslové využití (chápáno v nejširším možném pojetí) jsou chráněny souborem různých norem, které nesou souhrnné označení „práva k průmyslovému vlastnictví“ (Industrial property rights).

⁴ V anglické literatuře jsou tyto volně dostupné nehmotné statky označovány pojmem „public domain“.

⁵ Kupř. je nemožné určit autora takových statků, jako jsou lidová píseň, recept na tradiční vepřo-knedlo-zelo, nebo nápadu bydlet místo v jeskyních v domech.

⁶ Jako příklad nehmotného statku osobnostní povahy lze uvést lidský život, zdraví, soukromí, čest, atd. U zdraví, jako nehmotného statku nesoucího nehmotné *nemajetkové* hodnoty, je majetkový dopad zcela zřejmý – pevné zdraví si nelze koupit, přitom se zdravotní stav promítá do majetkových poměrů jednotlivých subjektů.

Obrázek 1: Klasifikace nehmotných statků

Zdroj: vlastní zpracování

Proces technologické změny je složen ze tří fází: invence, inovace a difuze. Inovace je prakticky využitelná aplikace dobrého nápadu (invence), díky které získává subjekt v daném odvětví konkurenční výhodu. Ekonomickým motivem pro inovaci je zisk. Difuze představuje rozptýlení inovace mezi další subjekty v odvětví. Tento proces, při kterém ostatní subjekty implementují již osvědčené inovace, je motivován především snahou o dosažení zisku (ve fázi difuze dosahují zisku plynoucího z úspěšně implementované inovace i ostatní subjekty, mezi něž je tento zisk rozptýlen). Práva na ochranu průmyslového vlastnictví představují pomyslnou bariéru, která proces difuze oddaluje a pomáhá inovujícímu subjektu – vlastníku práv k úspěšné inovaci - udržet kladný ekonomický zisk. Mezi jednotlivé typy těchto bariér patří patenty, užité vzory, obchodní tajemství, průmyslové vzory a ochranné známky.

Patent je výhradní právo přiznané vynálezu, který je nový, má tvůrčí úroveň a lze jej průmyslově využít (ÚPV 2009; ÚPV – Úřad průmyslového vlastnictví). Patent svému majiteli poskytuje výhradní právo zabránit dalším osobám ve výrobě, užívání, nabízení k prodeji, prodeji nebo dovozu výrobku nebo postupu vycházejícího z patentovaného vynálezu bez předchozího svolení majitele patentu. Na oplátku je přihlašovatel patentu povinen zpřístupnit obsah vynálezu veřejnosti. Vynález způsobilý k získání patentu, musí být:

- a) patentovatelným předmětem,
- b) nový (nesmí náležet do stavu techniky),
- c) mít tvůrčí úroveň (musí být nezřejmý),
- d) být průmyslově využitelný (musí poskytovat praktické výhody, nesmí se jednat pouze o čistě estetické či intelektuální aktivity),
- e) být úplně objasněn v patentové přihlášce.

Podání patentové přihlášky je vždy spojeno s určitou mírou nejistoty (Lemley a Shapiro 2005). Majitel patentu je zodpovědný za jeho efektivní využití, a tak kromě nákladů spojených s administrací patentu vynakládá také prostředky na kontrolu toho, zda jeho patent někdo neporušuje, příp. zda se jedná o náklady spojené s patentem. Patent lze

prodat, případně licencovat. Licence může být běžná nebo výhradní, licenční poplatky mohou být jednorázové, nebo pravidelné. Křížová licence je forma nabytí licence patentu, který je ve vlastnictví jiného subjektu, výměnou za poskytnutí licence svého patentu.

Udělený **užitný vzor** je (obdobně jako patent) výhradní právo teritoriálního charakteru, které je přiznáno určitému vynálezu. Podmínky pro udělení užitného vzoru nejsou tak přísné jako u patentu⁷, a proto se v literatuře můžeme setkat s jeho označením „malé patenty“. Řízení o udělení užitného vzoru je obecně rychlejší, méně nákladné a jednodušší (ÚPV 2009). Na druhé straně bývá rozsah pro udělení užitného vzoru zúžen pouze na některé technické obory, a maximální doba platnosti užitného vzoru je obvykle kratší, než v případě patentu. Užitný vzor, případně přihlášku užitného vzoru, lze obvykle přeměnit na řádnou patentovou přihlášku. I v případě užitných vzorů je nutné, aby jejich majitel vykonával dohled nad dodržováním průmyslových práv, přičemž stát garantuje vymahatelnost těchto práv.

V případě patentu i průmyslového vzoru je dané technické řešení podrobně vysvětleno a zveřejněno ve volně dostupné formě. Většina úřadů průmyslového vlastnictví již v dnešní době zpřístupnila své patentové databáze i databáze užitných vzorů prostřednictvím internetu. Rozhodne-li se vynálezce svůj vynález držet v tajnosti, může být toto **obchodní tajemství** chráněno řadou norem věnovaných jeho ochraně (zpravidla se jedná o normy na ochranu hospodářské soutěže). Vynálezce sice nečelí nákladům spojeným s registrací a udržováním patentu včetně dohledu nad dodržováním souvisejících práv, ale na druhé straně akceptuje riziko prozrazení tohoto tajemství. K tomu může dojít nesprávným užíváním norem na ochranu obchodního tajemství nebo jejich záměrným porušením, ale také prostřednictvím legální metody nazývané *reverzní inženýrství*.⁸ Není-li vynálezce ochoten čelit nákladům spojeným se získáním patentu (užitného vzoru), a zároveň se chce vyvarovat toho, aby někdo jiný si daný vynález patentoval (přihlásil jako užitný vzor), může se uchýlit k **obránnému zveřejnění**. Jakmile je vynález řádně zveřejněn, např. v odborném vědeckém periodiku, stává se součástí stavu vědy, a již jej nelze patentovat (je považován za součást „public domain“).

Výše zmíněné instituce, sloužící k ochraně průmyslových práv, se týkají především inovací, které přinášejí technologickou změnu. Další formální instituce chránící průmyslová práva nejsou zaměřeny na ochranu nových technologií, ale především na ochranu inovací designového charakteru, jejichž primárním cílem je odlišit produkt (případně producenta) od ostatních, a tím získat konkurenční výhodu. Patří k nim zejména průmyslové vzory, ochranné známky, označení původu a zeměpisná označení. I tyto instituce lze vnímat jako bariéry difuze inovací.

Registrované **průmyslové vzory** slouží k ochraně designu. Aby byl vzor registrovatelný, musí být nový, originální a individuálního charakteru. Práva na ochranu průmyslových vzorů se napříč jednotlivými regiony liší, například v EU je možné získat i omezenou formu ochrany pro neregistrované průmyslové vzory; v některých zemích jsou průmyslové vzory chráněny také na základě autorského práva (ÚPV 2008). Patenty a užitné vzory se vztahují na vynálezy, které přinášejí funkční zlepšení výrobku, zatímco ochrana průmyslových vzorů se týká především vzhledu výrobku.

Registrovaná označení, kterými lze odlišit výrobky nebo služby vyráběné nebo poskytované jedním podnikem od výrobků a služeb jiného podniku, se nazývají **ochranné známky**.

⁷ Např. jsou kladeny nižší požadavky na jeho tvůrčí úroveň.

⁸ Reverzní inženýrství je způsob, jak lze z hotového výrobku (jehož postup výroby podléhá utajení) získat informace, na jejichž základě je možné daný výrobek vyrábět.

Ochranná známka je prostředek ochrany investic do propagace produktu (ÚPV 2011). Úspěšná registrace ochranné známky dává firmě exkluzivní právo bránit jiným firmám v prodeji identických nebo podobných produktů pod shodnou nebo zaměnitelně podobnou značkou (WIPO 2006; WIPO – World Intellectual Property Organization). Označení původu a zeměpisná označení jsou instituce sloužící k ochraně těch, kteří ve vymezeném území vyrábí, zpracovávají či připravují zboží splňující stanovené požadavky za předpokladu, že kvalita a/nebo vlastnosti tohoto výrobku jsou výlučně, nebo převážně dány zvláštním zeměpisným prostředím (charakteristické přírodní podmínky, lidský faktor pod. (ÚPV 2011)).

3 Vliv ochrany průmyslového vlastnictví na inovační aktivitu ekonomických subjektů

Společným znakem institucí určených k ochraně průmyslových práv je vytvoření bariéry, bránící difuzi inovace. Bariéra prodlužuje dobu, během které může inovátor využívat získanou konkurenční výhodu, a zvyšuje tak hodnotu inovace. Hodnota inovace je rozdíl mezi náklady na inovaci a příjmy, které z inovace vyplývají. Čím vyšší je očekávaná hodnota inovace, tím více je firma k inovaci motivována. Následující text diskutuje vliv ochrany bariér (např. patentů) na inovační aktivitu firem a také na celkovou efektivitu trhu v dokonale konkurenční a monopolní tržní struktuře.

Dokonale konkurence

Tato tržní situace je charakteristická velkým počtem prodávajících i kupujících a stejnorodostí obchodovaného zboží. Existuje zde volný vstup i výstup do/z odvětví, všechny firmy mají stejnou míru informací a žádná firma není schopna ovlivnit tržní cenu (Macáková 1996). Jsou-li naplněny předpoklady dokonalé konkurence, spěje trh k rovnováze a firmy dosahují nulového ekonomického zisku. Tato tržní struktura umožňuje některým spotřebitelům získat výrobek za cenu nižší, než kterou jsou ochotni za něj zaplatit; suma všech těchto rozdílů je označována jako spotřebitelský přebytek. Stejně tak část výrobců může své produkty prodat za cenu vyšší, než za kterou jsou ochotni tyto výrobky na trh dodat. Z pohledu všech výrobců na trhu je tato skutečnost označována jako přebytek výrobce. Přebytek výrobce a spotřebitele tvoří společenský přebytek. V podmínkách dílčí rovnováhy dochází v dokonale konkurenční tržní struktuře k maximalizaci společenského přebytku.

Předpokládejme dokonale konkurenční trh, který je v rovnováze. Všechny firmy dosahují nulového ekonomického zisku. Jedna firma však vynaloží prostředky na vývoj nové výrobní technologie; inovace je úspěšná a její implementace umožní snížit průměrné náklady na výrobu daného výrobku. Firma vyrábí takové množství produkce, při kterém se její mezní náklady rovnají meznímu příjmu a ceně; ale protože jsou její průměrné náklady nižší než průměrné náklady ostatních firem v odvětví, dosahuje kladného ekonomického zisku. Ostatní firmy zareagují a také implementují novou technologii (předpoklad dokonalých informací a nulových bariér vstupu na trh vylučuje existenci systému ochrany průmyslových práv; neexistuje tedy bariéra pro difuzi inovací). Proto posléze vyrábějí všechny firmy s nižšími mezními náklady, než před zavedením inovace; tržní cena výrobku se snižuje a firmy opět dosahují nulového ekonomického zisku. Nová technologie sice umožnila zvýšení společenského přebytku, ale firma, která jako jediná vynaložila náklady na vývoj nové technologie, je ztrátová (přestože náklady na implementaci technologie vynaložily všechny firmy). Z tohoto pohledu je pro firmu ekonomicky iracionální vynakládat prostředky na vývoj a implementaci nových technologií právě proto, že neexistuje efektivní systém, bránící jejich difuzi.

Ex-post monopol⁹

Systém ochrany průmyslových práv má tedy pro firmu, která novou technologii vyvinula, motivační efekt. Pro lepší pochopení tohoto tvrzení vyjděme opět z předpokladu dokonale konkurenčního prostředí; tržní cena produktu je rovna mezním nákladům a firmy proto dosahují nulového ekonomického zisku. V tomto prostředí zavede firma novou technologii, díky níž vyrábí produkt s nižšími mezními náklady. Využití této technologie je, z důvodu ochrany práv průmyslového vlastnictví, ostatním firmám zakázáno, a tak ostatní firmy vyrábí produkt za použití původní technologie s původními mezními náklady.

Inovující firma může v této situaci získat monopolní postavení, přičemž jeho síla je obvykle měřena Lernerovým indexem (Soukupová 2006). Chování inovující firmy je určeno charakterem inovace¹⁰. Stanoví-li firma cenu obvyklým způsobem a bude-li tato cena nižší než mezní náklady neinovujících firem, jedná se o zlomovou (drastickou) inovaci. V situaci před inovací totiž dosahovala firma nulového ekonomického zisku, a tak lze hodnotu inovace určit jako rozdíl nabytého monopolního zisku a nákladů na inovaci. V opačném případě nelze inovaci považovat za zlomovou, pokud stanovená cena bude vyšší, než mezní náklady ostatních firem; v tomto případě se jedná o mírnou inovaci. V této situaci musí inovující firma stanovit cenu nižší, než jsou náklady ostatních firem. Inovující firma pak zisku dosahuje a postupně svou cenovou politikou konkurenci vytlačí, trh získá, a i v tomto případě maximalizuje své zisky. Možnost dosažení ex-post monopolu a následné dosažení zisku je tedy pro firmu ekonomickým podnětem pro výzkum a vývoj nových technologií (pro její inovační aktivitu). Z pohledu odvětví jako celku však tato situace není efektivní; trh zpravidla vykazuje nižší výstup za vyšší cenu než v případě, kdyby všechny firmy mohly využívat novou technologii. Z tohoto důvodu dochází ke snížení společenského přebytku.

Monopol

Výše uvedené vysvětluje, proč jsou ekonomické motivy k inovační aktivitě firem silnější v případě možnosti dosažení monopolních zisků. Dobyty monopolu je možné zavedením nové a lepší technologie; proto firma, usilující o monopolní postavení, bude díky nové technologii schopna vyrábět s nižšími náklady než firma v monopolním postavení. Síla motivu je určena právě hodnotou inovace.

Inovace má tak vyšší hodnotu pro firmu, která se snaží monopolní postavení získat. Je tomu tak proto, že očekávaný monopolní zisk představuje přínosy plynoucí z úspěšné inovace; snížením jeho hodnoty o náklady spojené s inovací je hodnota, kterou tato inovace má pro danou firmu. Hodnota identické inovace je pro firmu v monopolním postavení nižší. Je tomu tak proto, že tato firma dosáhla monopolního zisku již před zavedením inovace. Po jejím zavedení bude sice schopna vyrábět s nižšími náklady a dosahovat vyššího monopolního zisku; pro výpočet hodnoty inovace je však nutné od hodnoty nové velikosti monopolního zisku odečíst kromě nákladů na inovaci také hodnotu původního monopolního zisku.¹¹ Hodnota inovace, a tím pádem také motivace k inovaci, je pro firmu v monopolním postavení nižší, než pro firmy usilující o dobytí tohoto postavení.¹²

Existence monopolu a možnosti jeho transformace do jiné tržní struktury není z pohledu trhu efektivní, protože dochází ke snižování společenského přebytku, který efektivní tržní alokace generuje. Na druhé straně však poskytuje silný motiv k inovování. Motivace jednotlivců je ale

⁹ Tato situace je zcela hypotetická a uvádíme ji zde pouze pro objasnění daného problému.

¹⁰ V tomto smyslu rozlišujeme zlomovou a mírnou inovaci.

¹¹ Firma se ho však vzdá ve prospěch nově dosahovaného zisku, který plyne ze zavedení nové technologie.

¹² Proces neustálé snahy o dosahování inovačního zlepšení bývá označován jako kreativní destrukce.

těžko dokladovatelná, protože odhady, týkající se nákladů a přínosů zavedení nové technologie, jsou obtížně kvantifikovatelné.

Závěr

Konkurenceschopnost ekonomiky může být vnímána v několika rovinách. Obecně lze tvrdit, že širší pojetí vychází z multikriteriálního přístupu evaluace jednotlivých faktorů, které zajišťují blahobyt obyvatelstva, zatímco v užším pojetí vnímáme konkurenceschopnost jako determinant produktivity. V obou pojetích však nové technologie zaujímají zásadní úlohu při vymezení konkurenceschopnosti ekonomiky.

Úspěšné zavedení nové technologie je obecně označováno za inovaci. V širším pojetí mohou být pojmem inovace označeny i další změny v systémech. Motivace k inovaci lze členit na ekonomické a mimoekonomické. Hlavní ekonomickou motivací k inovaci je zisk, který ze zavedení inovace podnikateli plyne. Mezi motivací k inovaci a její hodnotou existuje přímá úměra. Nová technologie může být vnímána jako inovace, ale také jako užití nehmotného statku, přičemž zásadním rozdílem oproti hmotným statkům je skutečnost, že užití nehmotných statků není doprovázeno klesajícím mezním užitekem. Z toho vyplývá, že zavedení nové technologie dalším subjektem neomezuje využití této technologie pro subjekty, které již tuto novou technologii implementovaly. Proto šíření nových úspěšných technologií zvyšuje společenský přebytek a produktivitu a vede k ekonomickému růstu i růstu konkurenceschopnosti ekonomiky.

Je-li difuze technologie okamžitá, jsou benefity pro autora/vynálezce dané technologie nízké. Jinak řečeno - hodnota inovace, stejně jako individuální ekonomické motivy vedoucí k inovaci, je nedostatečná. Systém ochrany práv duševního vlastnictví, který proces difuze inovací zpomaluje a omezuje, slouží mimo jiné i ke zvyšování individuálních ekonomických motivů k inovaci. Příliš striktní nastavení systému ochrany duševního vlastnictví však může být doprovázeno „patentovým zaplevelením“ daného odvětví a vytvářením monopolních struktur, jež mohou mít, zejména v dlouhodobém horizontu, negativní dopad na ekonomický růst a konkurenceschopnost země.

Optimální nastavení systému ochrany duševního vlastnictví je proto předmětem diskuse, a to nejen z pohledu délky trvání patentové ochrany, ale také z pohledu výše poplatků patentových přihlášek, pravidel pro obnovení licence, způsobů pro řešení sporů v oblasti průmyslových práv a řady dalších kritérií, které systém ochrany duševního vlastnictví vytvářejí. Předmětem dalšího zkoumání tak může být způsob optimálního nastavení tohoto systému.

Literatura

- [1] AIGINGER, K., 2006. Competitiveness: From a Dangerous Obsession to a Welfare Creating Ability with Positive Externalities. *Journal of Industry, Competition and Trade*. Vol. 6, Issue 2, p. 161 – 177.
- [2] COHEN, S., 1994. Speaking Freely. *Foreign Affairs*. Vol. 73, No. 4, p. 195-197.
- [3] DRUCKER, P. F., 1993. *Inovace a podnikavost: Praxe a principy*. Praha: Management Press, 266 s. ISBN 80-85603-29-2. [z anglického originálu *Innovation and Entrepreneurship : Practice and Principles* přeložil Pavel Medek].
- [4] DUNNING, J., 1995. Think Again Professor Krugman: Competitiveness Does Matter. *The International Executive*. Vol. 37, No. (4), p. 315 – 324.

- [5] HÁJEK, O., J. NOVÁK a Z. HOVORKOVÁ, 2011. Inovace a region: Klastry a regionální inovační systém Zlínského kraje. *E + M Ekonomie a management*, 2/2011, str. 31 – 44.
- [6] HEŘMAN, J. a kol., 2008. *Průmyslové inovace*. Praha: Oeconomica, 259 s. ISBN 978-80-245-1445-1.
- [7] KLVAČOVÁ, E., J. MALÝ a K. MRÁČEK, 2007. *Základy evropské konkurenceschopnosti*. Praha: Professional Publishing, 118 stran. ISBN 978-80-86946-54-2.
- [8] KRUGMAN, P., 1994a. Competitiveness: A Dangerous Obsession. *Foreign Affairs*. Vol. 73, No. 2, p. 28 – 44.
- [9] KRUGMAN, P., 1994b. Proving My Point. *Foreign Affairs*. Vol. 73, No.4, p. 198 – 203.
- [10] KRUGMAN, P., 1996a. Making Sense of the Competitiveness Debate. *Oxford Review of Economic Policy*. Vol. 13, No. 3, p. 17 – 24.
- [11] KRUGMAN, P., 1996b. A Country Is Not a Company. *Harvard Business Review*. Vol. 74, Issue 1, p. 40 – 53.
- [12] LEMLEY, M. A. and C. SHAPIRO, 2005. Probabilistic Patents. *Journal of Economic Perspectives*. Vol. 19, no. 2, p. 75 – 98. ISSN 0895-3309.
- [13] MACÁKOVÁ L. a kol., 1996. *Mikroekonomie*. Slaný: Melandrium. ISBN 80-901801-2-4.
- [14] *Oxford Review Of Economic Policy*, 1996. vol. 12, no. 3 (Autumn 1996).
- [15] PRESTOWITZ, C., 1994. Playing to Win. *Foreign Affairs*. Vol. 73, No. 4, p. 186-189.
- [16] SCHARPING, R., 1994. Rule-Based Competition. *Foreign Affairs*. Vol. 73, No. 4, p. 191-195.
- [17] SCHUMPETER, J. A., 1987. *Teória hospodárskeho vývoja*. 1. vyd. Bratislava: Pravda, 478 s. [z německého originálu Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung přeložil Ján Erben].
- [18] SCHWAB, K. 2010 *The Global Competitiveness Report 2010 – 2011*. [online] Geneva: World Economic Forum, 516 s. [cit. 2011- 09-09]. Dostupné na WWW: <http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf>. ISBN-13: 978-92-95044-87-6.
- [19] SKOKAN, K., 2004. *Konkurenceschopnost, inovace a klastry v regionálním rozvoji*. 1. vyd. Ostrava: Repronis, 159 s. ISBN 80-7329-059-6.
- [20] SLANÝ, A. a kol., 2008. *Konkurenceschopnost ekonomiky (Komparace zemí 10CE)*. Brno: Masarykova Univerzita, 408 stran. ISBN 978-80-210-4725-9.
- [21] SOUKUPOVÁ, J. a kol., 2006. *Mikroekonomie*. 4. vyd. Praha: Management Press, 573 s. ISBN 80-7261-150-X.
- [22] STEIL, B., 1994. Careless Arithmetic. *Foreign Affairs*. Vol. 73, No. 4, p. 197 - 197.
- [23] ŠÍBL, D. a kol., 2002. *Veľká ekonomická encyclopédia*. 2. rozšířené vydání. Bratislava: SPRINT, 967 s. ISBN 80-89085-04-0.

- [24] ŠVEJDA, P. a kol., 2007. *Inovační podnikání*. Praha: AIP ČR, 345 s. ISBN 978-80-903153-6-5. Dostupné z WWW: <http://www.aipcr.cz/pdf/publikace_inovacni_podnikani.pdf>.
- [25] TELEČ, I., 1997. O nehmotných statcích a duševním vlastnictví. *Právní rozhledy: časopis pro všechna právní odvětví*. Praha: C.H. Beck, roč. 5, č. 11, str. 549-554. ISSN 1210-6410.
- [26] THURLOW, L., 1994. Microchips, Not Potato Chips. *Foreign Affairs*. Vol. 73, No. 4, p. 189 - 191.
- [27] Úřad průmyslového vlastnictví, 2008. *Vypadat dobře*. Praha: ÚPV, 28 s. ISBN 978-80-7282-073-3.
- [28] Úřad průmyslového vlastnictví, 2009. *Vynálezy pro budoucnost*. Praha: ÚPV, 46 s. ISBN 978-80-7282-081-8.
- [29] Úřad průmyslového vlastnictví, 2011. *Vytvoření ochranné známky*. 2. čes. vyd. Praha: ÚPV, 32 s. ISBN 978-80-7282-074-0.
- [30] VALENTA, F., 1969. *Tvůrčí aktivita – inovace – efekty*. Praha: Svoboda, 258 s.
- [31] VALENTA, F., 2001. *Inovace v manažerské praxi*. Praha: Velryba, 151 s. ISBN 80-85860-11-2.
- [32] VLČEK, R., 2008. Komplementární strategie managementu inovací. *Acta Oeconomica Pragensia*. Roč. 16, č. 3, s. 80 – 91. ISSN 1804-2112. Dostupný z WWW: <<http://www.vse.cz/aop/pdf/109.pdf>>.
- [33] World Competitiveness Center, 2011. *IMD World Competitiveness Yearbook*. [online]. Lausanne: International Institute for Management Development. [cit. 2011-04-18]. Dostupné z WWW: <<http://www.imd.org/research/publications/wcy/index.cfm>>.
- [34] World Intellectual Property Organization, 2006. *Creative expression*. [online] 1st ed. Geneva: WIPO, 64 s. [cit. 10. 8. 2011]. Dostupné z WWW: <http://www.wipo.int/freepublications/en/sme/918/wipo_pub_918.pdf>. ISBN 92-805-1349-4.